

ALEVİ İNANCINDA HIZIR, HIZIR ORUCU, HIDIRELLEZ

Binbir adı vardır, bir adı Hızır
Her nerede çağırırsam orada hazır
Ali padişah'tır, Muhammed vezir
Bu fermanı yazan Ali değil mi? - Pir Sultan Abdal-

"Hızır Aleyhisselam, Hızır Nebi, Hızır ilyas" gibi isimlerle çağrılan Hızır, halk inançlarına göre ab-ı hayat (bengisu) içerek ölmezlik sırrına ermiş; darda kalanların, yardım dileyenlerin carına (yardımına) yetişen; iyi haber muştulayan; bereket ve bolluk getiren ak sakallı, nur yüzlü, boz atlı (kır atlı) bir ermiş, Alevi- Kızılbaşlar misafiri Hızır ile Hızır'da Hz. Ali ile özdeşleştirmişlerdir. Alevi-Kızılbaşlarda Hızır, Nebî'dir (yani peygamberdir); Hızır, Şâh-ı Merdan Ali'dir. Ya da Hz. Ali'nin insanlara anında yardımcı olması için gönderdiği yanbaşımsındaki temsilcisidir.

Hızır Kültü'nün izlerini Nuh Tufanı'nda, Tevrat'ta, Kur'an'da, Hz. Ali'nin kabrinin bulunduğu Necef'te, Hz. Hüseyin'in şehid olduğu Kerbelâ'da bulmak mümkündür. Yakın tarihimizde Orta Asya'da Ahmed Yesevi'de, Anadolu'da da Hacı Bektaş Veli, Abdal Musa, Pir Sultan Abdal'da olduğu gibi Alevilerin ziyaret yerleri ve önderleri bünyesinde yaşatıldığını biliyoruz. Takdir edilir ki, "Hızır" adı, somuttan soyuta geçildiğinde; koruyucu, kurtarıcı, yaratıcı, yardımcı kimliği nedeniyle; yarı insan, yarı melek, yarı peygamber simgesi olarak karşımıza çıkabiliyor. Hızır, toplumsal yaşamda adalet ve güvencenin de sembolü olmuştur. Haksızlığa uğrayanları "Hızır belanı - cezanı - versin" dediklerini ve burada haksızlığa uğrayanların Hızır'a sığındıklarını görüyoruz.

Hızır Anadolu insanı için her zaman doğru, çalışkan, her yerde hazır – nazır, adaletli, yardımsever, dar günde imdada anında yetişen, Bilge, Ulu, Evliya veya Derviş'tir. Öte yandan Hızır'ın yaşadığı dönemle ilgili olarak çeşitli düşünceler bulunmaktadır. Ancak, Hızır'ın Hz. İbrahim döneminde yaşadığı Babil'den göç ettiği tezleri ile birlikte, Süleyman peygamber döneminde de yaşadığını iddia edenler bulunmaktadır. Ancak, üzerinde ciddiyetle durulan iddialardan biri de Hızır'ın Hz. Musa'dan çok önce, İran hükümdarı Efridûn döneminde yaşadığı ve Zü'l-Karneyn'in öncü kuvvetlerini yönettiğidir. *Bir başka iddia ise, Hızır'ın Hz. Musa döneminde yaşadığını anlatan bir görüşmedir.*

Kur'ân-ı Kerim'de Hızır

Günümüze değin gelen Hızır'ın hangi tarihlerde yaşadığı ve geçtiği yerler hakkında kısaca bilgi edinmek, konuyu anlamak açısından önem taşımaktadır. Bu nedenledir ki, günümüzde Anadolu'da yaşayan Hızır'ın öncesine yani Kur'ân-ı Kerim'de Hızır ile ilgili ayetlere göz atalım.

El-Kehf Suresi Bunun için Kur'ân-ı Kerim'deki "el-Kehf" (Mağara) sûresinin bazı özelliklerini aktarmakta fayda vardır.

Bu sûreyi diğerlerinden ayıran en önemli özelliği, asırlar boyunca tüm Müslümanlar tarafından ilgi gören ve sürekli olarak tartışılan üç önemli olayı içermesidir. Anlatılan her üç olay da tasavvuf çevrelerinde geniş yankı bulmuş ve konularla ilgili olarak çeşitli yorumlara neden olmuştur.

El-Kehf sûresinde anlatılan üç olay şöyle geçmektedir:

- a) Ashab-ı Keyf adıyla tanınan kişilerin başından geçenler (9.-26. ayetler)
- b) Asıl konumuzla ilgili olarak Hz. Musa ile Hızır'ın buluşmasını anlatan (60.-82. ayetler)
- c) Zü'l-Karneyn ve Ye'cuc Me'cuc olayıdır. (83.-98. ayetler)

Bir hadiste Peygamber şöyle demiştir: "Hz. Musa'ya, insanların en bilgini kimdir diye soruldu? O da, 'benim' karşılığını verdi. Tanrı, 'Allah bilir' demediği için Musa'ya vahyedip şöyle azarladı: 'Denizlerin birleştiği yerde bir kulum vardır ki o senden bilgilidir.' Yorumcular bu kulum

Hızır olduğu görüşündeler. İslam tarihi ile oldukça içli dışlı olan Massignon, Kur'an-ı Kerim'de yer alan bu üç olayın çok önemli olduğunun da altını çizmektedir. Massignon'a göre, bu üç olay, İslam dininin en önemli ip ucunu vermektedir.

Buna göre, birinci olayda, bütün kalpleriyle kendilerini Allah'ın iradesine teslim eden iman sahiplerinin üstünlüğü; ikinci olayda, Hz. Musa'nın karşısına çıkarılan manevi kılavuz durumundaki bilge, dervişin (Hızır'ın) esrarengiz kişiliğidir. Üçüncü olayda ise, buna rağmen, insanın kendini buna karşı koymaya çalışmaktan alıkoymamasıdır.

Kaynaklar bize, İsrailoğullarının peygamberi Hz. Musa, bir adamı ile birlikte, kendisiyle buluşması emredilen yere – iki denizin birleştiği yere yani Mecmau'l Bahryn'e – gittiğini göstermektedir. Hz. Musa gideceği yeri tanıyabilmek için, yanına azık olarak aldığı balıktan yararlanacaktır. Çünkü balığın canlanıp denize kaçması halinde, bu Hz. Musa için buluşma yerine geldiğine dair bir işarettir. Ancak, Hz. Musa'nın genç adamı, deniz sahilinde uğradıkları bir kayanın yanında balığın canlanıp denize kaçtığını ona haber vermeyi unutmuştur. Yolda acıkıp balığı yemek istediklerinde genç adam olayı hatırlar ve Hz. Musa'ya anlatır. Hz. Musa hemen gerisin geri kayalığa geri döner.

Geri döndüğünde aradığı kişinin gerçekten kayalıkta beklediğini görür. Bekleyen kişi kendisine Allah tarafında rahmet ve ilim verilen bir "kul"dur. Hz. Musa hemen yanında kalmak ister. Bilge Kul, önce bunu kabul etmez. Hz. Musa'nın ısrarı sonrasına da ayetlerde anlatılan olaylar gelişir ve sonunda Bilge Kul, Hz. Musa'dan ayrılmadan önce yaptığı tüm olayların, Allah'ın emri olduğunu, bunları bu nedenle, gerçekleştirdiğini söyler. Ve böylece Hızır olduğu bir çok ilim adamı tarafından kabul edilen Bilge Kul ile Hz. Musa'nın beraberlikleri sona erer.

Bir çok kaynak, Hz. Musa'nın beraberindeki genç adamının uşağı olduğunu yazar. Hz. Musa'nın uşağının adı Yuşa ibn Nün, Bilgin ve Kul olarak ayetlerde ifade edilen kişinin ise Hızır (Arapça telafuzu Hard)'dır. Hızır'ın peygamberliği ve ebedi yaşadığı konusunda çeşitli rivayetler vardır. Kimilerine göre Hızır, (Al – Hazir yeşillik anlamına gelmektedir) Hz. Âdem'in kendi oğludur. Bazılarına göre de Hızır, Kabil veya El Yasa'nın oğludur.

Bazı önemli kaynaklar ise Hızır'ı peygamber mertebesine koyarken, kimileri de; o'nun Veli veya Nebî olduğunu yazarlar. Hz. Muhammed bir hadisinde şöyle buyurmuştur: "Hızır'a bu adın verilmesinin nedeni, kuru bir yerde post üstünde otururken hemen arkasında yeşil otlar belirmesindendir" Kimi anlatımlara göre ise, Hz. İlyas ile kardeşidir. Biri karada diğeri de denizde insanların yardımcısı olmaktadır. Başka hadiste Peygamber şöyle demiştir: "Hz. Musa'ya, insanların en bilgini kimdir diye soruldu? O da, 'benim' karşılığını verdi. Tanrı, 'Allah bilir' demediği için Musa'ya vahyedip şöyle azarladı: "Denizlerin birleştiği yerde bir kulum vardır ki o senden bilgilidir."

Yorumcular bu kul'un Hızır olduğu görüşündedirler. Ne var ki, Hz. Musa ile gezip dolaşan ona deyim yerindeyse akıl veren Hızır, kimi zaman peygamberlik mertebesine yükselerek Nebî olmuş, kimi zaman da Hz. Ali'nin kendisi olarak kabul görmüş ve nesilden nesile yaşatılarak günümüze kadar gelebilmiştir. Hızır'ın ebedileştiğini iddia eden bazı kaynaklar ise, Hızır'ın Zu'l-Karneyn'in veziri olduğunu savunarak, şunu ileri sürerler. Zu'l-Karneyn Ab-ı Hayatı bulmak için yola düştükten sonra, Ab-ı Hayatı ilk bulan, ilk içen ve onunla ilk yıkanan Hızır olduğunu savunurlar. Hâtta bu arada Zu'l-Karneyn'in yolunu kaybederek geri döndüğü de iddialar arasında yer almaktadır. Hızır'ın yaşadığını iddia eden kaynaklar, Ab-ı Hayat suyunu ilk içenin Hızır olduğundan yola çıkarak, Hızır'ın ebedileştiğini savunmaktadırlar.

Ab-ı Hayatı içtiği anlatılan Hızır'ın Mürşid-i Kâmil olduğunu Şah Hatayi'nin bir nefesinden aktaralım:

Azattır fenadan geçen
Ab-ı Hayat'tan içen

Zulmetin kapısını açan
Hızır sıfat veli gerek
Hayati sözünün manisini verdi
Yar ile ettiği ahdinde durdu
Cebrail Musa'ya Hızır'a var dedi
Mürşid-i Kâmile varmadan olamaz

Bozathı Hızır, Hazır ve Nazırdır

Hızır kimilerine göre ölmüş bile olsa günümüze dek, dara düşenlerin, zorda kalanların, hasta olanların, yola çıkanların hep yanında ola gelmiştir. Hz. Musa ile arkadaşlık yapan, Hz. Muhammed'e ve Hz. Ali'ye dua öğreten, Bozat'ına binip mucizeler yaratan, Hızır'dır. Önemli olan Hızır'ın yerde mi gökte mi, yaşıyor mu, öldü mü sorusu yerine, Orta Asya, Türkiye ve Balkan Alevilerinin hâlâ günün yirmidört saati onunla yaşıyor olmasıdır. Bir başka nefeste Hızır'ın Alevi inancındaki üstün yeri çok iyi belirtilmiştir. Hz. Ali Hızır birliği düşüncesinden hareketle Aleviler nefeslerde, Hızır'ın Oniki İmam'la ilişkisini de dile getirirler.

Pir Sultan Abdal ise Hızır'ı Şöyle anlatıyor bir şiirinde:
Bismillâh dedim de girdim helâle
Gözüm açıb baktım bir hûb cemâle
Sıdk ile çağırdım ceddin Celâl'e
Eriş Hızır Nebî cânı gözlerim

Hızır, Anadolu insanının anlatımında değişik kıyafet ve görünümle zaman zaman, Bozat sırtında, kimi zaman da yaya olarak insanların karşısına çıkmıştır. Kimi zaman fakir kılığında zenginlerin evine konuk olarak, fakirlere yaklaşımını yani yardımcı olup olmadıklarını yaşamıştır. Kimi zamanda ak sakallı Derviş olup, dar zamalar da insanların imdadına yetişmiştir. Yani Hızır, ümmetini gözetler, denetler, vicdani değerleri ölçerek, gönüllere konuk olup, sevdalılara yardımcı olan elle tutulmaz, gözle görülmez Nebî'dir, Şah-ı Merdan Ali'dir, Evliya'dır, İnsan-ı Kâmil'dir (*Bâtının inançlarında peygamber ve imamlar için kullanılan bir deyimdir tasavvuf dilinde de, Tanrı'da yok olan insan anlamındadır. Tanrı'da yok olmak, Tanrı bilgisi veya aşkıyla dolarak kendinden geçmek ermişliğe ulaşmak demektir. Arapça'da insan kelimesinin karşılığı olan ins sözcüğü İbrani ve Hint dillerinde ilk insan anlamını dile getiren adama kelimesinin çevirisidir. Adem'de bu anlamın ürünüdür*)... Anadolu'da herşeyin sahibi Hızır'dır.

Yine bir başka anlatıma göre Hızır Orucu sırasında genç kızlar ve erkekler oruç akşamları su içmeden yatarlar. Rüyalarında kendisine kim su ikram ediyorsa, ilerde onunla evlenileceğine inanılır. Görüldüğü gibi Hızır'a yakıştırılan misyon çok Tanrı'lıktan tek Tanrı'lığa kadar, bütün inanç sürecinde ortaya çıkan yarı Tanrı, peygamber kılavuz, Tanrı ve Tanrı'laşmış kişi pozisyonunda bütün bu inançsal tiplerin ve suretin izlerini görebiliyoruz.

Hızır Nasıl biri.?

Alevi insanı Hızır'ı her yerde yanında görmek istemiştir. Yaradanın temsilcisi olarak kabul etmiştir. "Yetiş Ya Ali, Ya Nazır"dır diyerek, Hz. Ali ile Hızır'ı bütünleştirmiştir. "Hızır, Hazır ve Nazır"dır diyerek, insanların yanlış yapmaları önünde dikilmiştir. Hızır için niyaz-lokma (Hızır niyazı) pişirip dağıtırlar. Hızır yeni doğan bebeğin, can çekişen hastanın başucundadır. Yola çıkan yolcu ona emanettir. Hızır emanetlerin bekçisidir. Aleviler Hızır'ı her zaman gönüllerinde yaşatmışlardır. Bununla birlikte Hızır'ı misafirleriyle bütünleştirmiş olup, misafire "Hızır misafiri" diyerek hürmette kusur etmez.

Aleviler misafirlerini Hızır'la, Hızır'ı da Hz. Ali ile özdeşleştirmişlerdir. Konağa (eve) gelen misafir Hızır veya Hz. Ali gelmiş gibi itibar ve hizmet görür. Hattâ Bektaşî babalarına verilen icazetnamelerde "ayende ve revendeye it'am-ı taam" (gelip gidenlere yemek yedirme) şartı konulmaktadır. Eskiden dergâh ve tekkelerde misafirler için özel olarak ayrılmış bir miktar yiyecek bulundurulurdu. Anadolu Alevi köylerinde kırsal alanda yaşamakta olan, tarımla uğraşan Aleviler,

evlerine mîman (misafir) götürmek için birbirleriyle yarıştırlardı. Bir eve misafir gitmediği zaman uğursuzluk sayılırdı. İnsanlarımız arasındaki inanca göre, güneşin aydınlatmadığı, misafirin uğramadığı evde dirlik ve birlik olmazdı. Mihman Hızır'dır.

Misafir gelir ki kısmeti bile
Misafir Hızır'dır özrünü dile
Hatayî'm uğruyu tut ver gele ele
Mihmanlar siz bize sefa geldiniz

Anadolu halk inançlarına göre, Hızır genellikle dilenci ve fakir derviş kılığında ak sakallı, nur yüzlü bir ihtiyar kılığında dolaşmaktadır.

Genel inanca göre Hızır'ı kolay kolay tanımak mümkün değildir. Ancak orta parmağıyla şehadet parmağının aynı boyda olduğu söylenmektedir. Hâtta parmaklarından birinin kemiksiz olduğu da idda edilmektedir. Hızır, karşılaştığı her kimseye "Dile benden ne diler sen" dediğinden, bu sözü nedeniyle gittiği yerlerde teşhis edilmektedir. Hızır sık sık görülmüş değildir. Görüldüğünde de genellikle bozatinın üzerindedir. Buna göre, Hacı Bektaş Vilayetnamesi'nde Hızır'ın Hacı Bektaş Veli'nin cenazesine geldiği anlatılırken bir tarifi yapılmaktadır. Buna göre: "Yüzünde yeşil peçe, altında boz bir at, elinde bir mızrak" bulunmaktadır. *Türkiye'de Edirne, Kütahya, Sivas, Afyonkarahisar, Merzifon, Samsun, Çorum, Denizli, Erzincan, İzmir Foça, Amasya ve Tunceli'de Hızır'a ait mekânlar bulunmaktadır. Adını Bingöl'den alan Bingöl şehrinde ki bir gölün Hızır'a ait olduğu biliniyor. İstanbul'da başta Ayasofya camisi olmak üzere bir çok camide Hızır makamı vardır. Hatay'da ise oldukça çok sayıda Hızır mekânı vardır. Asi nehrinin Kızıldağ, Musadağı ve Harbiye'den dökülen kolları arasında kubbeli, kapılı ziyaret yerleri bulunmaktadır.*

Hıdrellez

Anadolu halk folklorunda Hızır veya Hızır-İlyas kültürü çok iyi bir şekilde yansıtılmaktadır. Hıdırellez ve Nebi (Hızır-Nebi) bayramıdır. Hıdırellez büyük bir çoğunlukla Anadolu ve Balkan'larda yaşamakta olan Aleviler arasında biliniyor. Hıdrellez, halk arasındaki yaygın inanca göre, Hızır ile İlyas'ın bir araya ya da buluştukları gündür. Hızır ile İlyas'ın buluştukları günün anısına iki ismin birleşmesinden doğan Hıdrellez kavramıda böylece ortaya çıkmıştır.

Hıdrellez 6 Mayıs günü kutlanmaktadır. Yine 6 Mayıs 'ta bülbülün güle kavuştuğuna da inanılır. Hızır'ın eve uğraması ve eve uğur getirmesi için İran' daki Aleviler, kırk gün önceden sabah gün ağarmadan kalkarak evin önünü süpürürler (Bu gelenek Doğu Anadolu' da ki Alevi köylerinde de hala devam etmektedir.). Yirmi gün boyunca yine erken saatlerde ibadet ederler. Kırk gün sonra evin yakınlarında, yolda, çeşme başında. tarlada veya işte derviş kılığında yaşlı, aksakaHı herhangi birini gördüklerinde Hızır'ı gördüklerine ve dileklerinin yerine geleceğine inanırlar.

Hızır Orucu

Hızır Orucu Anadolu'da bölgelere göre farklı olarak tutulmaktadır. Örneğin Doğu Anadolu'da yaşamakta olanlar, ocak ayının son haftası oruç tutmaya başlarlar. Ve üç hafta üst üste üç gün (salı-çarşamba-perşembe günleri) tutarlar. Perşembe günü aynı zamanda Alevilerde kutsal ibadet günü olarak bilinir. Perşembe günü oruç açıldıktan sonra eğer, Dede gelmiş ise, aynı günün akşamı evde cem tutulur ve dualar edilir. Hızır orucu; köy köy, değiştirmektedir. Bunun iki ana nedeni / sebebi bulunmaktadır.

Birincisi; inanca göre Hızır'ın yaşlı olması nedeniyle yorulmaması içindir. Çünkü Hızır köy köy, ev ev dolaşarak küskünleri barıştırıyor. Zorda kalanların yardımına koşuyor. İkincisi; Anadolu'da eskiden dedeler, pirler, rehberler, tüm taliplerini genellikle yürüyerek dolaşmak zorunda kaldıklarından tüm köylere, aşiretlere aynı gün veya hafta (oruç tutulan üç gün) ulaşmaları mümkün olmadığı içindir ki, Hızır Orucu yörelere göre değişmiştir. Çünkü, Hızır hangi köye, hangi eve giderse o köye uğur getirdiğine inanılır.

Hızır Orucu gece yarısından itibaren hiç yememek üzere tutulur ve akşam güneş batıp gün kararmaya başlayınca kadar devam eder. Hızır, Aleviler arasında çok özel bir yere sahiptir. Çünkü o, fakirin yanında zalimin karşısındadır. Darda kalanların yanındadır. Ak sakallı, bembeyaz elbiseleriyle Bozat'ına binip diyar diyar dolaşarak insanları koruyan, kollayan, kurtaran ve hoşgörü ile sevgiyi harmanlayan Pir'dir. Bilge, ulu, evliya ve derviş gibi bir değil birden fazla kişiliğiyle insanlara doğru yolu gösteren manevi güçtür.

Buna göre Hızır orucu üç gün (salı-çarşamba-perşembe) tutulduktan sonra, yani perşembeyi cumaya bağlayan gece evin hatunu (hanımı) tarafından (en yaşlısı-kâmili) genişçe bir tepsi içerisinde dibekte iyice kavrulmuş olan Orta Anadolu'da Köme veya Kömme, Doğu Anadolu'da ise Kavut olarak ifade edilen lokmanın üstü kapatılarak bir odaya konulur. İnanca göre perşembeyi cumaya bağlayan gece Hızır gelerek Kavut'eye ye bir iz veya işaret koyar. Daha sonra Kavut eğer kesilmişse kurban ile birlikte lokma olarak dağıtılır.

Hızır kurbanı, sıradan kurbanlar gibi değildir. Kurban edilecek hayvan en az iki üç ay öncesinden belirlenir. Bu süre içerisinde iyi beslenir. Tuzu, suyu ve yemi eksik edilmez. Kurban önce temizlenir. Kurban kesilirken, kanına kimsenin basmamasına dikkat edilir. Akan kan ya bir çukura akıtılır üst kapanır veya suyla kan yıkanarak, kan izi ortada bırakılmaz. Kesilen kurban etinden bir kısmı pişirilerek ev halkına paylaştırılır. Kalan büyük bir kısımda kapı komşuya dağıtılır. Kurban kemikleri gelişi güzel çöpe atılmaz. Kurban kemikleri açılan bir çukura özenle yerleştirilerek üstü kapatılır. Bu işlemler bittikten sonra hazır bulunanlar bir birlerine niyaz olurlar.

Ab-ı Hayatı içtiği anlatılan **Hızır**'ın Mürşid-i Kâmil olduğunu **Şah Hatayi**'nin bir kaç nefesinden aktaralım:

Azattır fenadan geçen
Ab-ı Hayat'tan içen
Zulmetin kapısın açan
Hızır sıfat veli gerek
Hayati sözünün manisini verdi
Yar ile ettiği ahdinde durdu
Cebrail Musa'ya Hızır'a var dedi
Mürşid-i Kâmile varmadan olamaz

Öte yandan 17.yy.'da yaşamış olan **Teslim Abdal** şöyle söyler:
Bülbüller gülşende efgana durdu
Hüseyin Hakk' için serini verdi
Doldurdu doldurdu bir dolu verdi
Ol Hızır'ın yeşil eli sabakan

Yine 17.yy.'da yaşamış olan Bektaşî şairlerinden **Miskini** şöyle yakarır:
Alçaklı yükseklî gaip erenler
Alıver gönlümü zalim elinden
Hızır Nebî isen gerçek er isen
Alıver gönlümü zalim elinden

18- KEHF SURESİ

9- Kehf ve Rakıym ashâbının ahvâlini, delillerimiz içinde şaşılacak bir delil mi sandın?184[1]

[1] İshak oğlu Muhammed'in, Cübeyr oğlu Said'in ve İkrime'nin vasıtasıyla İbn-i Abbas'tan gelen rivâyete göre Kureyş uluları, Medine Yahûdilerinin bilginlerine haber göndererek Hz. Muhammed (s.a.a) hakkında ne dediklerini sormuşlar, onlar da, Muhammed'den ruhu, Ashab-ı Kehf'i, Zül-Karneyn'i sorun, ikisinden haber verir, birinden vermese peygamberdir, üçünden de haber vermez, yahut üçünü de anlatmaya kalkışırса değildir demişlerdir. Müşrikler, Hz. Peygamber'e bunları sorunca ruh hakkında 17. Isra sûredeki 85. ayet vahyedilmiş ve ruhun mahiyeti anlatılmamış, bu

sûredeyse Ashab-ı Kehf'le Zül-Karneyn'den etraflıca bahsedilmiştir. Kehf, geniş mağara anlamına gelir. Rakıym, o mağaranın bulunduğu vadi, yahut dağdır. Rakıym, Ashab-ı Kehf'in bulundukları şehrin adıdır diyenler de vardır. Rakıym'ın, sonradan mağaranın kapısına konan ve üstünde, Ashab-ı Kehf'in başından geçen olaylar kazılmış bulunan taş levha olduğu Cübeyr oğlu Said'den rivayet edilmiştir. Ashab-ı Kehf hakkında yazılmış bir kitaptır diyenler de mevcuttur. Rakıym'ın lügat manası yazılmış şeydir. Batılı Kur'an mütercimlerine göre Ashab-ı Kehf'in mağarası Efesus şehrindeydir (Savary: Le Koran, Paris - 1951, s. 315, not. 1. E. H. Palmer, The Koran, Oxford - 1953, s. 241, not. 1).

10- Hani o zaman o yiğitler, mağaraya sığınmışlardı da Rabbimiz demişlerdi, katından bir rahmet ihsân et bize ve işimizin başarıyla doğruluğa ulaşması için sebepler hazırla bize.185[2]

[2] Umeyr oğlu Ubeyd'e göre Ashâb-ı Kehf, Dikyanus adlı bir hükümdarın zamanında Efesus'ta yaşamıştır. Bu hükümdar Mecusî imiş. Ashâb-ı Kehf, Hristiyanlığı kabul ettikleri için zulme uğramışlar ve bir mağaraya sığınmışlardır (Mecma, 2, 90).

11- Onları bir uykuya daldırdık, yıllarca hiçbir şey duymadılar.

12- Sonra da iki taraftan hangisi, onların ne kadar yatıp kaldıklarını hesâb edip ayırt edecek, bilelim diye tekrar onları uyandırdık.

13- Onların ahvâlini gerçek olarak sana haber veriyor, hikâye ediyoruz. Şüphe yok ki onlar, Rablerine inanmışlardı ve biz de hidâyetlerini arttırmıştık onların.

14- Ve kalplerini gerçeğe bağladık kalkıp da Rabbimiz, göklerin ve yeryüzünün Rabbidir, ondan başka bir mabuda tapmayız biz ve andolsun ki böyle bir şey söyledik mi gerçekten uzaklaşmış oluruz dedikleri zaman.

15- Ve şu kavmimiz, ondan başka mabut kabûl etti, bâri bu hususta açık bir delilleri olsaydı, kimdir yalan yere Allah'a iftirâ edenden daha zâlim dedikleri zaman.

16- Ve mâdemki dediler, onlardan ayrıldınız ve Allah'tan başkasına ibâdet etmeyeceksiniz, sığınan mağaraya da Rabbiniz, rahmetiyle bir genişlik versin size ve işinizde de kolaylık sebepleri hazırlasın size.

17- Bir görseydin, güneş doğunca ışığı, mağaralarının içine değil de sağ tarafına vurmadaydı, batarken de sol tarafına ve onlar, mağaranın geniş bir yerindeydiler ve bu, Allah'ın delillerindendir. Allah, kimi doğru yola sevk ederse odur doğru yolu bulan ve kimi saptırırsa artık ona, kesin olarak doğru yolu gösterecek bir dost bulamazsın.

18- Onları uyanık sanırsın, halbuki uyuyor onlar ve biz onları sağ ve sol taraflarına çevirip durmadayız ve köpekleri de mağaranın girilecek yerinde, ön ayaklarını yere uzatmış, yatmada. Hallerini anlasaydın mutlaka onlardan kaçardın ve mutlaka onların halinden korku dolardı içine.

19- Onları uyuttuğumuz gibi birbirlerine sormaları için öylece de uyandırdık ve içlerinden biri, ne kadar kaldık burada dedi. Bir gün uyumuşuz, yahut günün bir kısmını uykuyla geçirmişiz dediler ve Rabbiniz, daha iyi bilir dediler, ne kadar kaldığınızı, hele şimdi birinizi şu gümüş parayla şehre yollayın da yiyeceklerin hangisi daha temizse bir miktar alsın, bir rızık getirsin size, ancak çok ihtiyatlı davransın ve hiçbir kimse sizi duyup anlamasın.

20- Çünkü anlarlar, duyarlarsa ya taşlarlar sizi, yahut da dinlerine döndürürler ve artık kesin olarak kurtulamazsınız onlardan.

21- İşte böylece Allah'ın vaadinin hak ve gerçek olduğunu ve gerçekten de kıyâmetin kopacağını ve onda hiçbir şüphe bulunmadığını bilmeleri için, tam bu hususlarda birbirleriyle çekişip dururlarken, insanları haberdâr ettik de müşrikler dediler ki: Onların bulunduğu yere bir yapı yapın, halktan gizli kalsınlar. Halbuki Rableri, onların ahvâlini daha iyi bilir. Hallerine vâkıf olanlarsa onların bulundukları mağaranın önüne mutlaka bir mescit yapmalıyız dediler.

22- Diyecekler ki onlar üçtü, dördüncüleri, köpekleri ve beş tâneydi onlar, altıncıları köpekleri; fakat bu sözler, ortada olmayan hedefe boşuna taş atmak ve diyecekler ki yedi taneydi onlar, sekizincileri köpekleri. De ki: Onların sayısını Rabbim daha iyi bilir, onları pek az kişi bilir ancak. Artık sen de onlar hakkında sana açıkladığımıza râzı ol da fazla münâkaşaya, mübâ-haseye girişme ve onlara dâir kitap hakkında bir hüküm dilemeye kalkışma.

23- Ve hiçbir şey hakkında da bunu mutlaka yarın yapacağım deme.

24- Ancak Allah dilerse yaparım de ve birşeyi unuttunca Rabbini an ve de ki: Umarım, Rabbim, beni bundan daha ziyade hayra ve doğruya yakın birşeye erdirir ve başarı verir bana.

25- Onlar, mağaralarında üç yüz yıl yatıp kaldılar ve bu yıllara dokuz yıl daha kattılar.

26- De ki: Ne kadar yatıp kaldıklarını Allah daha iyi bilir; onundur göklerdeki ve yeryüzündeki gizli şeyler, tam görüştür onun görüşü ve tam duyurdu duyusu. Ondan başka bir dost ve yardımcı da yoktur onlara ve hükmüne hiçbir kimseyi ortak etmez.

60- An o zamânı ki Mûsâ, genç arkadaşına, ben demişti, iki denizin kavuştuğu yeredek durmadan, dinlenmeden gideceğim, yahut da yıllarca bu uğurda uğraşacağım. 189[6]

[6] Mûsâ'nın genç arkadaşı Nun oğlu Yûşâ'dır. Müfessirlere göre Yûşâ Peygamber, Hz. Yakup'un soyundandır.

61- İki denizin kavuştuğu yere vardıkları zaman balıkların unutmuşlardı; balık, denize atlamış, dalıp bir yol tutmuş gitmişti.

62- Oradan geçtikten sonra Mûsâ, genç arkadaşına kuşluk yemeğimizi getir dedi, gerçekten de şu yolculuk, yordu bizi.

63- Arkadaşı, gördün mü dedi, kayanın üstünde oturduğumuz zaman balığı unutmuştum; onu bana unutturan ve sana söylememe mâni olan da ancak Şey-tan'dır; balık, şaşılacak bir sûrette denizde bir yoldur tuttu, dalıp gitti.

64- Mûsâ, buydu aradığımız işte dedi ve kendi izlerini izleyerek geri döndüler.

65- Derken kullarımızdan bir kulu buldular ki biz, katımızdan ona rahmet ihsân etmiştik ve katımızdan ilim belletmiştik.190[7]

[7] Bu zatın, Hızır olduğunda hemen hemen ittifak vardır. Hızır'ın Belya adlı bir zat olduğu söylenmiştir. Buhârî'de, kuru otların üstüne oturduğu vakit otların yeşerdiği ve bu yüzden Hızır adıyla anıldığı rivâyeti vardır (al-Tecrid, Kitâbu Bed'il- halk, 2, 41). Hızır'ın, kıyamete dek hayatta olduğunu söyleyenler bulunduğu gibi ölmüştür diyenler de vardır. Sufilerin, Hızır hakkında çeşitli kanaatleri mevcuttur. Hızır'ın, peygamber olduğunu söyleyenler bulunduğu gibi erenlerden birisi bulunduğunu söyleyenler de olmuştur (Hızır hakkındaki incelemeleri ve çeşitli inançları anlamak için Prof. Pertev Naili Boratav'ın, İslam Ansiklopedisi'ndeki Hızır maddesine bakınız, cüz, 44, s. 457-471).

66- Mûsâ, ona, sana öğretilen gerçek bilgiden bana da öğretmen şartıyla sana uyayım mı dedi.

67- O, sen dedi, benimle berâber bulunmaya dayanamazsın.

68- İç yüzünü kavramana imkân olmayan birşeye nasıl sabredebilirsin ki?

69- Mûsâ, Allah dilerse dedi, görürsün, sabredeceğim ve hiçbir hususta sana isyân etmeyeceğim.

70- O, bana uyarsan dedi, sana ona âit bir söz söyleyinceyedek hiçbir şey sorma bana.

71- Derken kalkıp yola düştüler, nihâyet bir gemiye bindiler, o zât, gemiyi deldi. Mûsâ, içindekileri boğmak için mi gemiyi deldin dedi, andolsun ki pek kötü bir iş yaptın.

72- O zât, demedim mi dedi, gerçekten de sen, benimle berâber bulunmaya dayanamazsın.

73- Mûsâ, unuttum dedi, bu yüzden azarlama beni ve şu arkadaşlığımızda ağır bir yük yükleme bana.

74- Gene yola düştüler, derken bir erkek çocuğa rastladılar, o zât, çocuğu öldürdü. Mûsâ bir cana kıymamışken tuttun, tertemiz birisini öldürdün, andolsun ki pek kötü ve menedilmiş bir şey yaptın sen dedi.

75- O, demedim miydi sana dedi, gerçekten de sen, benimle berâber bulunmaya dayanamazsın.

76- Mûsâ, bundan sonra dedi, sana bir şey sorarsam benimle arkadaş olma artık, bir daha bir şey sorarsam benden ayrılmada gerçekten de mâzursun.

77- Gene yola düştüler. Bir şehre geldiler, halkından yemek istedilerse de onları konuklayıp doyuran bir tek kişi bile çıkmadı. Orada bir duvar buldular, yıkılmak üzereydi. O zât, duvarı doğrulttu. Mûsâ, dileseydin dedi, bu hizmete karşılık bir ücret alırdın.191[8]

[8] Bu şehir, İbn-i Abbas'a göre Antakya'dır. Eyle ve Nasıra diyenler de vardır.

78- O zât, işte dedi, seninle benim aramda artık ayrılık bu. Sabredemediğin şeylerin iç yüzünü haber vereyim sana.

79- Gemi, denizde çalışan yoksul kimselerindi, onu kusurlu bir hale getirmek istedim, çünkü ilerde bir padişah var, bütün gemileri zaptetmede.

80- Çocuğa gelince: Anası, babası inanmış kimseler. Bu çocuğun, onları azgınlığa ve kâfirliğe sevketmesinden korktuk da öldürdük.

81- Rablerinin onlara, bu çocuğun yerine temizlikte daha ileri, merhametçe daha duygulu bir çocuğu vermesini diledik.

82- Duvarsa, şehirdeki iki yetim çocuğundu ve altında, onlara âit bir defîne vardı, babaları da temiz bir adamdı. Rabbin, onların ergenlik çağına gelmelerini ve defînelerini çıkarıp elde etmelerini diledi. Bunları kendiliğimden yapmadım. İşte sabredemediğin şeylerin iç yüzü.

Yukarıdaki ayetlerin içeriğini incelediğimizde karşımıza şunlar çıkmaktadır. Kur'ân-ı Kerim 60.- 80. ayetlerinde görüşme ile ilgili olarak bahsedilen iki denizin birleştiği yerler hakkında çeşitli rivayetlerde anlatılmaktadır. Bunlara göre;

- 1- Karadeniz ve Hazar denizi arası (Azerbaycan).
- 2- Ermenistan'da Kur ve Res (Aras) nehirleri arası.
- 3- Akdeniz'le Kızıldeniz arası.
- 4- Ürdün ile Kuzum nehirleri arası.
- 5- Antakya.
- 6- Eyle.
- 7- Atlas Okyanusu kıyısındaki Endülüste bir şehir.
- 8- Afrika'da Tanca şehri olduğuna dair görüşler de ileri sürülmektedir.

83- Sana Zülkarneyn'i sorarlar. De ki: Ona âit haberleri de okuyalım size. 192[9]

[9] Zül-karneyn, iki boynuzlu anlamına gelir. Doğuyu, Batıyı fetheden bir peygamber olduğunu söyleyenler bulunduğu gibi adâlet sahibi bir padişah olduğunu söyleyenler de vardır. Başında, boynuz benzer iki çıkıntı bulunduğu, yahut yeryüzünün batısıyla doğusunu zaptettiği için Zül-karneyn dendiği rivâyet edilmiştir. Ana ve baba tarafından soyca yüce bulunduğundan bu adla anılmıştır diyenler de vardır. Zül-karneyn'i, İskender olarak kabul edenler yanlışlardır. Zül-karneyn hakkında en yeni ve en doğru incelemeyi, Hindistan Maarif veziri Mevlana Ebül-Kelam Azad başarmıştır. Bütün tarihçilerin fikirlerini inceleyen Mevlana Ebül-Kelam Azad, Ahd-i Atıyk'ın Danyal kitabının 8. babında Danyal'ın, rüyasında iki boynuzlu bir koç görüp bunu Med ve Fars hükümetlerini birleştiren İran hükümdarı olarak yordüğünü kayd ediyor. Ona göre ibranca "Lokranim" sözünün Arapça'da tam karşılığı "Zül-karneyn" dir. Azra'nın kitabında da İsrailoğullarını tutsaklıktan kurtaran bu hükümdarın adı "Huruş" tarzında geçer (1, 6). Eş'ya'da da 45. babda Kuruş'tan bahsedilir (1). 11. babda Kuruş, "doğudan getirilecek yırtıcı kuş" diye anılır (11). İrmiya'da da yer yer, esaretten kurtuluş anılmaktadır. Kuruş, milattan önce 559. yılda zuhur etmiştir. 544'te Babil'i almış, Yahûdileri, memleketlerine göndermiştir. 519 da ölmüştür. Med ve Fars hükümetlerini birleştirip bir imparatorluk kurması dolayısıyla Kuruş'un heykelinde iki boynuz vardır (Mevlana Ebül-Kelam Azad'ın bu çok değerli incelemesi, Prof, Said Nefisi tarafından Farsça'ya çevrilmiş ve "Zül-Karneyn ya Kuruş-i Kebir" adıyla ve başta Mevlana Ebül-Kelam Azad'ın hal tercümesini muhtevi olarak 1330 hicri şemsi yılında Tahran'da basılmıştır).

Mısır'da Zevs Amon, iki boynuzlu bir koç şeklinde temsil edilen bir ilahtır. Amon, koç demektir. Zül-karneyn'e İskender denmesi belki buraya bağlıdır. Çünkü İskender, Zevs'in oğludur. Zevs, ziya şeklinde anasına yaklaşmış ve anası bu sûretle gebe kalıp İskender'i doğurmuştur (Prof, H. Ritter'in ders takrirlerinden).

84- Biz, gerçekten de onu yeryüzünde yerleştirip yüceltmıştik, her şeyin yoluna-yoradamına âit ne bilgi varsa vermiştik ona.

85- O, batıya doğru bir yol tutmuştu.

86- Nihâyet güneşin battığı yere gelince görmüştü ki güneş, kara bir balçığa batmada ve orada bir topluluğa rastladı. Dedik ki: Ey Zülkarneyn, istersen azaplandırırsın bunları, istersen iyilik edersin onlara. 193[10]

[10] *Kuruş'un Lidya'yı zaptına işarettir (Aynı kitap, s. 53-54).*

87- Dedi ki: Zulmedeni azaplandırırız, sonra da Rabbinin tapısına götürülür de Rabbi, onu şiddetli bir azâba uğrattır.

88- Fakat inanan ve iyi iş işleyene güzel bir karşılık var ve biz ona emirlerimizden kolay olanını emredecek, o çeşit emirler vereceğiz.

89- Sonra, bir yol daha tuttu.

90- Da gide-gide güneşin doğduğu yere vardı, orada öyle bir topluluk buldu ki onların güneşten başka hiçbir elbisesi yoktu, öyle bir topluluğa doğmadaydı güneş orada. 194[11]

[11] *Bakteryâ (Belh)'daki göçebe ve yoksul boylar (Aynı kitap, s. 56).*

91- Böyleydi işte bu, gerçekten de nesi var, nesi yoksa bilgimiz hepsine şâmilidir, hepsinden de haberdarız.

92- Sonra gene bir yol tuttu.

93- Tâ iki setin arasına vardı, onların yanında bir topluluk buldu ki hemen hiçbir söz anlamıyorlardı.195[12]

[12] *Hazar deniziyle Karadeniz arasındaki Kafkas dağları (Aynı kitap, s. 57-58).*

94- Dediler ki: Ey Zülkarneyn, Ye'cuc'la Me'cuc, yeryüzünde bozgunculuk yapan tâifelerdir, onlarla bizim aramıza bir set yapmak şartıyla sana mallarımızdan versek râzı olur musun, yapar mısın?196[13]

[13] *Ye'cuc'la Me'cuc, Kur'ân'da bir kere burada, bir kere de 21. sûrenin 96. âyetinde anılır. Ahd-i Atıyk'ın Tekvin bölümünde Nûh'un oğlu Yafes'in oğulları arasında Comer ve Macuc vardır (10, 2). Hızıkiyal Peygambere ait kitapta, Macuc, bir ülkedir (38, 1). Aynı kitapta, bir şahıs adıdır (39, 1). Maksat, Karadeniz kıyılarında yaşayan ve arada bir Kafkas dağlarını aşarak batı Asya'ya saldıran boylardır (Aynı kitap, 85-91).*

95- Rabbimin bana verdiği devlet ve servet, daha hayırlıdır bana dedi, siz bana emeğinizle yardım edin de aranızda bir sed yapayım.

96- Siz bana demir parçaları getirin. Dağların iki tarafı birbirine müsâvî olunca üfleyin dedi. Onu ateş haline sokunca da getirin de dedi, üstüne erimiş bakır dökeyim.197[14]

[14] *Hazer ve Karadeniz arasındaki Kafkas dağlarının geçit yerinde yapılan ve hâlâ artıkları mevcut olan settir ki Araplar buna "Bab-ül-Hazer" ve "Bab-üt-Türk" derler, bizse Derbent geçidi deriz (Aynı kitap, 91-96).*

97- Artık bu seti aşmaya da güçleri yetmez, delmiye de güçleri yetmez.

98- Bu dedi, Rabbimin rahmetinden bir lütf. Rabbimin vaadettiği zaman gelince bu seti dümdüz yapar, yerle bir eder ve Rabbimin vaadi de gerçektir.